

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

แนวคิดเกี่ยวกับเหตุฆ่าตามกฎหมายครอบครัวไทยมีวิวัฒนาการมาจากความเชื่อทางศาสนาพุทธ ซึ่งไม่ห้ามการฆ่า โดยมีแนวคิดว่าการฆ่าคือการที่สามีภริยาล้นบุญร่วมกัน เหตุฟ้องฆ่าตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายไทยมีปรากฏเป็นครั้งแรกในกฎหมายลักษณะผัวเมีย แต่ในเวลานั้นกฎหมายลักษณะผัวเมียมิได้บัญญัติไว้โดยตรงว่า การทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรงเป็นเหตุฟ้องฆ่าได้ การกระทำอันเป็นเหตุฟ้องฆ่าตามกฎหมายลักษณะผัวเมียที่ถือว่าเป็นการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรง เช่น การที่ชายเลี้ยงหญิงอย่างไม่เป็นธรรมโดยการยักย้ายทรัพย์สินไปเป็นของตนเองแต่ฝ่ายเดียวโดยไม่สุจริตใจ เป็นต้น เมื่อประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ใช้บังคับเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2478 ก็ได้มีการกำหนดให้การทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรงเป็นเหตุฟ้องฆ่าได้ โดยมาตรา 1500 (3) แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ก่อน พ.ศ. 2478 บัญญัติว่า "สามี ฤา ภริยาจงใจละทิ้งร้างอีกฝ่ายหนึ่งไปเกินกว่าหนึ่งปี ฤาไม่ให้ความช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูตามสมควร ฤาทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีภริยากันอย่างร้ายแรง จนอีกฝ่ายหนึ่งไม่อาจจะอยู่กินเป็นสามีภริยาต่อไป อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องฆ่าได้" ต่อมามาตรา 1516 (6) แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. 2519 บัญญัติว่า "สามีหรือภริยาไม่ให้ความช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูอีกฝ่ายหนึ่งตามสมควร หรือทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรง ทั้งนี้ถ้าการกระทำนั้นถึงขนาดที่อีกฝ่ายหนึ่งเดือดร้อนเกินควรในเมื่อเอาสภาพ ฐานะ และความเป็นอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยามาคำนึงประกอบ อีกฝ่ายหนึ่งนั้นฟ้องฆ่าได้"

ในปัจจุบันกฎหมายครอบครัวไทยกำหนดวิธีการฆ่าไว้สองประเภท คือการฆ่าโดยความยินยอม กับการฆ่าโดยคำพิพากษาของศาลซึ่งสามีหรือภริยาจะต้องฟ้องอีกฝ่ายหนึ่งต่อศาลโดยอ้างเหตุฟ้องฆ่าตามมาตรา 1516 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เหตุฟ้องฆ่าตามมาตรา 1516 ดังกล่าวนี้อาจมีความผิดและหลักปราศจากความผิด การทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรงเป็นหลักความผิด ความหมายของการทำการเป็น

ปฏิบัติต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรงนั้น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5347/2538 อธิบายไว้ว่า “เป็นการกระทำที่เป็นอุปสรรคหรือขัดขวางต่อการที่สามีและภริยาจะดำเนินชีวิตครอบครัวอย่างปกติสุข หรือการกระทำที่เป็นอุปสรรคหรือขัดขวางต่อความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยาเกี่ยวกับความเป็นอยู่ร่วมกันอันอาจก่อให้เกิดอันตรายแก่กายและจิตใจของคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่ง” ศาลฎีกาได้ให้เหตุผลในการวินิจฉัยไว้โดยตรงว่า การทำการเป็นปฏิบัติต่อการที่เป็นสามีหรือภริยา คือการกระทำผิดต่อหน้าที่ของสามีหรือภริยา ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์หรือหน้าที่อื่นใด แต่อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่วางหลักในเรื่องหน้าที่ของสามีหรือภริยาประกอบกับคำพิพากษาศาลฎีกาแล้ว พบว่า ศาลฎีกาวางแนววินิจฉัยว่าการทำการเป็นปฏิบัติต่อการที่เป็นสามีหรือภริยา ก็คือการทำผิดหน้าที่ของสามีหรือภริยาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เท่านั้น การวินิจฉัยว่าการกระทำใดเป็นการทำการเป็นปฏิบัติต่อการที่เป็นสามีหรือภริยา ต้องพิเคราะห์ถึงความประพฤติดังกล่าวของคู่สมรสฝ่ายที่ฟ้องหย่า และมูลเหตุในการกระทำและเจตนาของผู้กระทำด้วย การทำการเป็นปฏิบัติต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรงจะต้องถึงขนาดที่อีกฝ่ายหนึ่งเดือดร้อนเกินควร ในการวินิจฉัยว่าการกระทำนั้นถึงขนาดหรือไม่ ต้องใช้มาตรฐานความรู้สึกของสามีหรือภริยาฝ่ายที่ฟ้องหย่า มิได้ใช้มาตรฐานความรู้สึกของวิญญูชน การกระทำที่เป็นเหตุฟ้องหย่าตามอนุมาตราอื่นของมาตรา 1516 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ก็อาจถือว่าเป็นการทำการเป็นปฏิบัติต่อการที่เป็นสามีหรือภริยาได้อีก หรือในทางกลับกันการกระทำที่ไม่เป็นเหตุฟ้องหย่าตามอนุมาตราอื่น แต่ถ้าการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ผิดต่อหน้าที่ของสามีหรือภริยา การกระทำนั้น ก็อาจเป็นการทำการเป็นปฏิบัติต่อการที่เป็นสามีหรือภริยาได้

กรณีที่ดีถือว่าเป็นการทำการเป็นปฏิบัติต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรง เช่น การใช้คำพูดดูถูกเหยียดหยาม หรือการทำร้ายจิตใจ การที่ภริยาไม่ยอมร่วมประเวณีกับสามี เพราะเกรงว่าจะเกิดมีบุตร สามีปฏิเสธไม่ยอมร่วมประเวณีกับภริยาติดต่อกันเป็นเวลานาน สามีใช้เครื่องป้องกันไม่ให้มีบุตรซึ่งขัดกับความประสงค์ของภริยาที่ต้องการมีบุตร หรือภริยาแอบไปทำแท้งโดยไม่ปรึกษาสามีก่อน หรือการทำร้ายร่างกายซึ่งแม้ว่าไม่เป็นการประทุษร้ายตามประมวลกฎหมายอาญาอันจะเป็นเหตุฟ้องหย่าตามมาตรา 1516 (3) เช่น การใช้เล็บข่วนหน้า แต่กระทำเช่นนี้ทุกๆ วัน การที่ไม่ยอมช่วยเหลือค่าใช้จ่ายภายในบ้านเรือน การสัมผัสกันทางร่างกายซึ่งถึงแม้ว่าจะมิได้มีการร่วมประเวณีกันแต่เป็นการสัมผัสกันในทางชั่วสาว การละทิ้งร้างโดยทางอ้อม หรือการยกย้ายถ่ายเททรัพย์สินไปเป็นของตนแต่ฝ่ายเดียวการกระทำต่างเหล่านี้ถือเป็นการทำการเป็นปฏิบัติต่อการเป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรงได้เช่นกัน

กรณีที่ไม่ถือว่าการเป็นการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรง เช่น การที่สามีหรือภริยาประกอบธุรกิจประเภทเดียวกันแข่งขันกัน หรือมีผลประโยชน์ในทางธุรกิจ การค้าขัดกัน การที่จำเลยกระทำไปด้วยความหึงหวง เพื่อขอความเป็นธรรม เพื่อปกป้องสิทธิในครอบครัว เพื่อคุ้มครองสิทธิของจำเลยที่จำเลยคิดว่าควรจะได้ หรือการที่โจทก์มีส่วนก่อให้เกิดจำเลย กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งอันส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์อันสามีภริยา ก็ไม่ถือว่าการกระทำของจำเลยเป็นการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรง

สำหรับกฎหมายต่างประเทศ มีวิวัฒนาการมาจากความเชื่อทางศาสนาเช่นกัน ประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ จะถือว่าการสมรสเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คู่สมรสได้กระทำสัตย์สาบานต่อพระผู้เป็นเจ้า การหย่าจึงไม่อาจกระทำได้ ในอดีตการหย่าไม่อาจกระทำได้เลยไม่ว่าจะหย่ากันเองหรือฟ้องหย่าอีกฝ่ายหนึ่ง ต่อมากฎหมายได้ผ่อนคลายความเคร่งครัดลง โดยอนุญาตให้สามีภริยาฟ้องหย่าได้ เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งกระทำผิด ในอดีตกฎหมายเกี่ยวกับการหย่าส่วนใหญ่จึงตั้งอยู่บนหลักความผิด แต่ต่อมาในระยะเวลาประมาณหกสิบปีที่ผ่านมาหลายประเทศได้มีการแก้ไขกฎหมาย ให้เปลี่ยนจากหลักความผิดไปเป็นหลักปราศจากความผิด โดยอนุญาตให้สามีภริยาฟ้องหย่ากันได้แม้ว่าอีกฝ่ายหนึ่งไม่มีความผิด หลักความผิดและหลักปราศจากความผิดมีแนวคิดที่ต่างกันคือ ภายใต้หลักความผิดการหย่าถูกใช้เป็นการลงโทษสามีหรือภริยาฝ่ายที่กระทำผิดหน้าต่ออย่างร้ายแรงของการเป็นสามีภริยากัน เหตุผลที่สนับสนุนหลักความผิดที่สำคัญข้อหนึ่งก็คือ กฎหมายต้องให้ความสำคัญต่อคุณค่าของสังคมและยับยั้งความประพฤติที่ทำลายสังคม เมื่อสามีหรือภริยาฝ่ายหนึ่งทำให้การสมรสสิ้นสุดลงและส่งผลร้ายต่อบุตร จึงจำเป็นที่จะต้องมีความพิพากษาดัดสันว่าการกระทำเช่นนั้นไม่ถูกต้อง หลักปราศจากความผิดมีแนวคิดว่าการหย่าจำเป็นต้องมีขึ้นเพราะสามีภริยาไม่อาจทนอยู่ร่วมกันต่อไปได้หรือการสมรสได้แตกสลายแล้วจนไม่อาจคืนดีได้ ฝ่ายที่สนับสนุนหลักปราศจากความผิดเห็นว่าการสมรสอาจแตกสลายลงได้ด้วยหลายสาเหตุ จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเพ่งเล็งถึงความประพฤติดของสามีหรือภริยาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพียงฝ่ายเดียว เมื่อสามีหรือภริยาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องการหย่า ก็ไม่อาจที่จะบังคับทั้งสองฝ่ายให้ทนอยู่ร่วมกันต่อไปได้

เหตุฟ้องหย่าของกฎหมายต่างประเทศที่เทียบเคียงได้กับการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรงตามกฎหมายครอบครัวไทย ได้แก่ ประเทศอังกฤษ สกอตแลนด์ เยอรมัน และฝรั่งเศส สำหรับกฎหมายอังกฤษและสกอตแลนด์มีหลักเกณฑ์เบื้องต้นว่า จะต้องเป็นกรณีชีวิตสมรสได้แตกสลายจนไม่สามารถจะกลับมาคืนดีกันได้อีกต่อไป และจำเลยประพฤติดนในลักษณะที่ไม่มีเหตุผลสมควรที่โจทก์จะต้องทนอยู่ร่วมกับจำเลยต่อไปอีก กฎหมาย

เยอรมันในปัจจุบันมีหลักเกณฑ์ว่าในกรณีที่แยกกันอยู่เป็นระยะเวลาน้อยกว่าหนึ่งปี ถ้าปรากฏว่า การดำรงคงอยู่ต่อไปของการสมรสจะเป็นการทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัสต่อผู้ฟ้องหย่า อันเนื่อง มาจากการกระทำของคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่ง ศาลอนุญาตให้หย่าได้ เหตุฟ้องหย่าตามกฎหมายฝรั่งเศส ที่ใกล้เคียงกับการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรง วางหลัก เกณฑ์ว่า คู่สมรสฝ่ายหนึ่งอาจฟ้องหย่าได้เมื่อมีข้อเท็จจริงใดข้อเท็จจริงหนึ่งอันเป็นสาเหตุมาจาก อีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งข้อเท็จจริงนั้นเป็นการละเมิดอย่างร้ายแรงหรือหลายครั้งต่อหน้าที่ในการเป็นสามี ภริยา และส่งผลให้ไม่อาจอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยาได้ต่อไป

สำหรับเหตุฟ้องหย่าของประเทศญี่ปุ่น สวิตเซอร์แลนด์ และโปแลนด์ ในปัจจุบัน ไม่ มีเหตุฟ้องหย่าเหตุใดที่เทียบเคียงได้กับการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่าง ร้ายแรงของไทย ในอดีตเหตุฟ้องหย่าประการหนึ่งของประเทศสวิตเซอร์แลนด์ที่อาจเทียบเคียงกับ การทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยามีใจความว่า เมื่อความแตกร้างภายในครอบครัว เกิดจากความผิดของฝ่ายหนึ่งเป็นสำคัญ อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้ แต่ตามกฎหมายของ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ได้มีการแก้ไขใหม่ ไม่มีเหตุฟ้องหย่าใดที่เทียบเคียงได้กับการทำการเป็น ปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยาเลย สำหรับเหตุฟ้องหย่าของประเทศสหรัฐอเมริกา การ กระทำที่เป็นการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยา เช่น การกระทำชู้ การละทิ้งร้าง การละทิ้งร้างทางอ้อม การกระทำทารุณโหดร้าย การเอาเปรียบทางทรัพย์สิน ไม่ช่วยเหลือค่าใช้จ่าย ในการจัดการบ้านเรือน การไม่อุปการะเลี้ยงดูอีกฝ่ายหนึ่ง กฎหมายของสหรัฐอเมริกา อนุญาตให้เป็นเหตุฟ้องหย่าได้โดยตรง แต่อย่างไรก็ดี จากการศึกษาไม่พบว่า มีบทบัญญัติ เกี่ยวกับเหตุฟ้องหย่าที่มีลักษณะคล้ายกับบทบัญญัติของไทยในเรื่องการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อ การที่เป็นสามีหรือภริยา กล่าวคือ ไม่พบว่า มีบทบัญญัติใดที่มีลักษณะที่มีความหมายกว้าง ๆ เช่นเดียวกับการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยา

เหตุฟ้องหย่าตามกฎหมายต่างประเทศส่วนใหญ่จะมีเงื่อนไขในการอนุญาตให้หย่า คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ต้องปรากฏข้อเท็จจริงว่าการสมรสต้องแตกสลายจนไม่อาจคืนดีกันได้ จึงจะอนุญาตให้หย่าได้ อย่างไรก็ตาม ข้อสันนิษฐานของแต่ละประเทศว่าอย่างไรและเพียงใดจึงจะ ถือว่าการสมรสได้แตกสลายจนไม่อาจคืนดีได้ มีความแตกต่างกันไปในรายละเอียดปลีกย่อย เช่น กฎหมายเยอรมันสันนิษฐานว่าถ้าสามีภริยาแยกกันอยู่เกินกว่าหนึ่งปี ให้ถือว่าการสมรสนั้น ได้แตกสลาย กฎหมายโปแลนด์ไม่วางข้อสันนิษฐานไว้ แต่ศาลวางแนววินิจฉัยไว้ว่าการแตก สลายของการสมรสที่เป็นไปอย่างสิ้นเชิงคือการที่สามีภริยาไม่มีความผูกพันกันทางจิตใจ ทางกาย ภาพ และในทางทรัพย์สินต่อกัน เป็นต้น

เหตุฟ้องหย่าตามกฎหมายต่างประเทศที่ศึกษามา มีบทบัญญัติเหตุฟ้องหย่าหลายบท บัญญัติที่มีความหมายกว้าง กล่าวคือ มิได้ให้คำจำกัดความไว้โดยเฉพาะว่าการกระทำของผู้ถูกฟ้องหย่าต้องมีลักษณะอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้ แต่จากการศึกษากลับไม่พบข้อมูลใดที่บ่งชี้ว่าการที่บทบัญญัติแห่งเหตุฟ้องหย่ามีความหมายกว้างได้ก่อให้เกิดปัญหาทั้งในทางทฤษฎีและในทางปฏิบัติในประเทศเหล่านั้น

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาปัญหาการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรงทั้งกฎหมายครอบครัวไทยในอดีตและปัจจุบัน และกฎหมายของต่างประเทศ เห็นว่าปัญหาการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยามีทั้งสิ้นสามประการ ได้แก่ ปัญหาในเรื่องทฤษฎีหลักความผิด ปัญหาในเรื่องความร้ายแรงของการกระทำที่ต้องถึงขนาดที่อีกฝ่ายหนึ่งเดือดร้อนเกินควร อีกฝ่ายหนึ่งจึงจะฟ้องหย่าได้ ซึ่งควรพิจารณาว่าเงื่อนไขในการฟ้องร้องนี้ได้ให้ความเป็นธรรมแก่สามีภริยาทั้งสองฝ่ายหรือไม่ มีแนวทางแก้ไขอย่างไร และปัญหาประการสุดท้ายก็คือปัญหาในเรื่องความหมายของบทบัญญัติว่าการกระทำใดจึงจะถือว่าเป็นการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยา และหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการวินิจฉัยว่าการกระทำใดเป็นการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยา ใช้หลักเกณฑ์ใดในการวินิจฉัย และหลักเกณฑ์ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันเหมาะสมหรือไม่ มีแนวทางแก้ไขอย่างไร ผู้เขียนจึงเสนอแนะดังนี้

ปัญหาประการแรกของการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรง ก็คือการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยาซึ่งเป็นหลักความผิด เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยในปัจจุบันหรือไม่ เมื่อพิจารณากฎหมายต่างประเทศที่ศึกษามาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมาจนกระทั่งปัจจุบัน จะเห็นแนวโน้มที่ชัดเจนว่าเหตุฟ้องหย่าในอดีตที่เป็นหลักความผิดได้ถูกยกเลิกไปจนเกือบหมด โดยมีเหตุฟ้องหย่าที่เป็นหลักปราศจากความผิดมาแทนที่

สังคมไทยกับสังคมของต่างประเทศที่ผู้เขียนได้ทำการศึกษาเหตุฟ้องหย่าไว้มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ไม่ว่าจะเป็นพิจารณาจากหลักเกณฑ์หรือแง่มุมใดก็ตาม ความแตกต่างประการสำคัญที่ต้องนำมาพิจารณาก็คือ ชาวพุทธมีแนวคิดว่าการหย่าคือการที่สามีภริยาลิ้นบุญที่เคยทำร่วมกันมา และไม่เป็นบาป แต่ชาวคริสต์เชื่อว่าการหย่าเป็นบาปเพราะได้เคยให้สัตย์สาบานต่อพระเจ้าแล้วว่าจะรักกันตลอดไป ดังนั้นกฎหมายไทยจึงมีหลักการหย่าโดยความยิน

ยอม แต่กฎหมายต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศที่พลเมืองส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ ไม่มีหลักการยาโดยความยินยอม ในอดีตในประเทศเหล่านั้นหากจะหย่าก็ต้องปรากฏว่าอีกฝ่ายหนึ่งมีความผิดและต้องได้รับอนุญาตจากศาลหรือรัฐ การที่กฎหมายไม่อนุญาตให้สามีภริยาหย่ากันเองและจะหย่าได้ต่อเมื่ออีกฝ่ายหนึ่งมีความผิดนี้ จึงเป็นเรื่องที่เคร่งครัดเกินไป หลักปราศจากความผิดจึงเป็นแนวคิดที่ใช้ผ่อนคลายความเคร่งครัดนี้ และเป็นเหตุผลสนับสนุนว่าการหย่ามีขึ้นก็ด้วยความจำเป็น เนื่องจากการสมรสแตกสลายไปแล้วจึงจำเป็นต้องหย่า แต่สำหรับกฎหมายไทยมิได้มีเหตุฟ้องหย่าที่เป็นหลักความผิดเท่านั้นแต่ก็ยังเปิดช่องให้สามีภริยาหย่ากันได้หลายวิธีการหย่าโดยความยินยอมมีปรากฏในกฎหมายไทยตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน มาตรา 1515 อนุญาตให้สามีภริยาหย่ากันได้โดยความยินยอม มาตรา 1516 (4/2) อนุญาตให้สามีหรือภริยาฟ้องหย่าได้เมื่อได้สมรสใจแยกกันอยู่เพราะเหตุที่ไม่อาจอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยาได้โดยปกติสุขตลอดมาเกินสามปี ด้วยเหตุนี้หลักเกณฑ์การหย่าภายใต้ระบบกฎหมายไทยจึงมิได้มีความเคร่งครัด เช่นเดียวกับกฎหมายต่างประเทศที่พลเมืองส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงแก้ไขยกเลิกหลักความผิด นอกจากนี้หากมีการแก้ไขกฎหมายในเรื่องการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยาให้เป็นหลักปราศจากความผิด เช่น ให้สามีหรือภริยาฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้เมื่อปรากฏเหตุร้ายแรงอย่างหนึ่งอย่างใดเกิดขึ้น อันเป็นเหตุที่สร้างความยุ่งยากต่อการดำเนินชีวิตสมรสร่วมกัน เป็นต้น เห็นว่าไม่น่าจะเหมาะสมกับสภาพสังคมไทยและระบบกฎหมายครอบครัวไทย เพราะเท่ากับเปิดช่องให้สามีหรือภริยาฟ้องหย่ากันได้เกือบทุกกรณี สำหรับกฎหมายของต่างประเทศที่ศึกษามา พบว่าในการแก้ไขเปลี่ยนแปลงจากหลักความผิดไปเป็นหลักปราศจากความผิด จะเป็นการแก้ไขเปลี่ยนแปลงกฎหมายเกี่ยวกับการหย่าทั้งหมดทั้งระบบ รวมทั้งเหตุฟ้องหย่าทุกเหตุเพื่อให้สอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน มิใช่แก้ไขเพียงเหตุฟ้องหย่าเพียงเหตุใดเหตุหนึ่งเพียงเหตุเดียว ดังนั้นหากต้องการแก้ไขเปลี่ยนแปลงกฎหมายครอบครัวไทยเกี่ยวกับเหตุฟ้องหย่า จากหลักความผิดไปเป็นหลักปราศจากความผิด ก็ต้องเป็นการแก้ไขเหตุฟ้องหย่าทุกเหตุและรวมทั้งแก้ไขบทบัญญัติต่างๆ ในบรรพ 5 หมวด 6 ว่าด้วยการสิ้นสุดแห่งการสมรสอีกด้วย ดังนี้ การแก้ไขเหตุฟ้องหย่าในเรื่องการทำการเป็นปฏิปักษ์เพียงเหตุเดียวที่เป็นหลักความผิดไปเป็นหลักปราศจากความผิดนอกจากจะไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมไทย ยังไม่อาจกระทำได้อีกด้วย

ปัญหาประการที่สองของการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรงก็คือ การทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรงอันจะเป็นเหตุฟ้องหย่านั้น มีเงื่อนไขในการพิจารณาควบคู่กันไปว่าการกระทำนั้นต้องถึงขนาดที่อีกฝ่ายหนึ่ง

เดือดร้อนเกินควรด้วย หากอีกฝ่ายหนึ่งไม่เดือดร้อนเกินควร ก็ไม่ถือว่าการกระทำนั้นเป็นการทำ การเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรง เจื่อนไซที่ว่าถ้ากระทำนั้นถึงขนาด ที่อีกฝ่ายหนึ่งเดือดร้อนเกินควรนี้ อาจทำให้เกิดความสับสนในทางปฏิบัติ เป็นการยากที่เข้าใจ และตัดสินได้ว่า คำว่า “เดือดร้อนเกินควร” หมายถึงเดือดร้อนเพียงใด เพราะมาตรฐานความรู้สึก ของแต่ละคนก็แตกต่างกันไป และทำให้สามีหรือภริยาที่ต้องการหย่าจากอีกฝ่ายหนึ่งนำเหตุที่สร้างความเดือดร้อนเพียงเล็กน้อยมาฟ้องหย่า บทบัญญัติดังกล่าวเปิดช่องให้ฟ้องร้องกันได้ง่ายเพราะ เป็นการให้ความสำคัญกับความเดือดร้อนของฝ่ายที่ฟ้องหย่าแต่เพียงฝ่ายเดียว มิได้ให้ความสำคัญ กับชีวิตสมรส เช่น สามีฟ้องหย่าอ้างว่าภริยาไปร้องเรียนต่อผู้บังคับบัญชาว่าตนมีภริยาน้อย การกระทำของภริยาที่ไปร้องเรียนนี้เป็นการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากัน อย่างร้ายแรง และถึงขนาดที่ทำให้ตนเดือดร้อนเกินควร ศาลฎีกาเห็นว่ากรณีเช่นนี้ไม่ถือว่าการหย่า ทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรง และไม่ถือว่าสามีเดือดร้อนเกิน ควร

เมื่อพิจารณาด้อยคำอื่นเช่น “ถึงขนาดที่จะทนอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยาต่อไปไม่ได้” ก็ตี คำว่า “ถึงขีดที่จะอยู่กินเป็นสามีภริยากันต่อไปอีกไม่ได้แล้ว” ก็ตี ล้วนแล้วแต่เป็นถ้อยคำที่เข้าใจ ได้ง่ายกว่า ซึ่งหมายถึงสามีภริยาไม่อาจที่จะใช้ชีวิตคู่ร่วมกันต่อไปได้อย่างแน่นอน หรือคำที่แปล ตามกฎหมายต่างประเทศที่ว่า “การสมรสได้แตกสลายอย่างสิ้นเชิง” ซึ่งเข้าใจได้ว่าสามีภริยาที่ พิพาทกันนี้มีความขัดแย้งกันอย่างรุนแรง และความรู้สึกขัดแย้งนี้มีขึ้นทั้งสองฝ่าย เป็นไปไม่ได้ที่จะคืนดีกันได้ และเมื่อพิจารณากฎหมายต่างประเทศที่ศึกษามาทั้งหมด ปรากฏว่าไม่มีเจื่อนไซใน การฟ้องหย่าข้อใดเลยที่อนุญาตให้ฟ้องหย่ากันได้เมื่อฝ่ายที่ฟ้องเพียงแค่เดือดร้อนเกินควร ตาม กฎหมายต่างประเทศไม่ว่าจะเป็นระบบกฎหมาย Common Law หรือ Civil Law ประเทศใดก็ ตาม หากเหตุฟ้องหย่านั้นได้มีการกำหนดเจื่อนไซในการฟ้องร้องไว้ด้วยแล้วว่าการกระทำที่ฟ้อง ร้องกันนั้นต้องร้ายแรงเพียงใด จึงจะฟ้องหย่ากันได้ ก็จะมีเจื่อนไซที่คล้ายหรือเหมือนกัน กล่าว คือ การกระทำนั้นต้องร้ายแรงถึงขนาดที่ทำให้ชีวิตสมรสแตกสลายเสียก่อน จึงจะฟ้องหย่าได้

จึงเสนอว่าควรใช้เจื่อนไซในการฟ้องร้องที่ชัดเจนและฟ้องร้องกันได้ยากขึ้นกว่าคำว่า “เดือดร้อนเกินควร” และในขณะเดียวกันก็ต้องให้ความสำคัญกับผู้ที่ถูกฟ้องหย่าด้วย โดยการ กระทำที่ถูกฟ้องนั้นต้องร้ายแรงอย่างยิ่ง ถึงขนาดที่จะทนอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยาต่อไปไม่ได้ ซึ่งถ้า หากจะต้องทนอยู่กับจำเลยต่อไป โจทก์ผู้ฟ้องหย่าจะต้องทุกข์ทรมานอย่างยิ่ง หรือเกิด ความเครียดสะสมจนไม่อาจใช้ชีวิตต่อไปได้อย่างปกติสุข หรือได้รับอันตรายแก่กายหรือจิตใจ อย่างรุนแรง อันเนื่องมาจากการกระทำของจำเลย จึงจะฟ้องหย่ากันได้ มิใช่ว่ามีการกระทำที่

กระทบกระทั่งกันเล็กน้อยเกิดขึ้นก็นำมาฟ้องหย่ากัน ผู้เขียนเห็นว่าหากสามีหรือภริยาเพียงแค่อื้อ
หน่าย หรือรำคาญอีกฝ่ายหนึ่ง เช่นนี้ ย่อมไม่เรียกว่าถึงขนาดที่จะทนอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยาต่อไป
ไม่ได้ แม้ว่าการที่สามีหรือภริยาอื้อหน่าย หรือรำคาญอีกฝ่ายหนึ่ง ก็ไม่เรียกว่าถึงขนาดที่เดือด
ร้อนเกินควรเช่นกันตามความหมายของบทบัญญัติแห่งมาตรา 1516 ในปัจจุบัน แต่ถ้อยคำที่ว่า
“เดือดร้อนเกินควร” มีความหมายที่ไม่ชัดเจนว่าต้องเดือดร้อนเพียงใด จึงจะฟ้องหย่าได้ ทำให้บท
บัญญัติดังกล่าวเปิดช่องให้ฟ้องร้องกันได้ง่าย กล่าวคือ ทำให้สามีหรือภริยาที่อื้อหน่ายหรือ
รำคาญอีกฝ่ายหนึ่งและต้องการหย่าหนีเหตุที่สร้างความเดือดร้อนเพียงเล็กน้อยมาฟ้องหย่า ผู้
เขียนเห็นว่าหากการกระทำนั้นร้ายแรงถึงขนาดที่อีกฝ่ายหนึ่งไม่อาจทนอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยาต่อ
ไปได้ อยู่ในระดับที่เหมาะสมที่จะอนุญาตให้หย่ากันได้ และเห็นว่าหากมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลง
บทบัญญัติในปัจจุบันจากถ้อยคำว่า “ถ้าการกระทำนั้นถึงขนาดที่อีกฝ่ายหนึ่งเดือดร้อนเกินควร
ในเมื่อเอาสภาพ ฐานะ และความเป็นอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยามาคำนึงประกอบ อีกฝ่ายหนึ่งฟ้อง
หย่าได้” เป็น “ถ้าการกระทำนั้นถึงขนาดที่อีกฝ่ายหนึ่งจะทนอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยาต่อไปไม่ได้
อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้” หรือถ้อยคำอื่นที่มีความหมายใกล้เคียงกัน จะช่วยยับยั้งมิให้สามีหรือ
ภริยาฟ้องหย่ากันโดยง่าย เพราะเป็นเงื่อนไขในการฟ้องร้องที่ทำให้ฟ้องร้องกันยากขึ้น และยัง
ทำให้เข้าใจได้ชัดเจนว่าการกระทำอันจะฟ้องหย่ากันได้นั้นต้องร้ายแรงอย่างยิ่ง โดยต้องส่งผล
กระทบต่อความสัมพันธ์ฉันสามีภริยา ถึงขนาดที่ทำให้ความสัมพันธ์นั้นแตกร้างอย่างสิ้นเชิงและ
ตลอดไป มิใช่การกระทำที่เล็กน้อยซึ่งเพียงแค่อื้อให้เกิดความเดือดร้อนต่อฝ่ายที่ฟ้องหย่าเท่านั้น
และยิ่งกว่านั้น การแก้ไขเปลี่ยนแปลงที่เสนอข้างต้น ยังเป็นการให้ความสำคัญต่อชีวิตสมรสอัน
เป็นการให้ความยุติธรรมกับทั้งสองฝ่าย มิใช่พิจารณาแต่เพียงมาตรฐานความรู้สึกเดือดร้อนของ
ฝ่ายที่ฟ้องหย่าแต่เพียงฝ่ายเดียว

ปัญหาประการสุดท้ายของการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่าง
ร้ายแรง ก็คือการกระทำใดและอย่างไรจึงจะถือว่าเป็นการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามี
หรือภริยากันอย่างร้ายแรง เพราะคำว่า “ทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่าง
ร้ายแรง” มิได้มีความหมายเป็นการเฉพาะและมีความหมายกว้าง นอกจากนี้ในการวินิจฉัยว่าการ
กระทำใดถือเป็นการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรงหรือไม่ สมควร
ใช้หลักเกณฑ์ใดในการวินิจฉัย

ในเบื้องต้นเห็นสมควรทำความเข้าใจกับประโยชน์ของบทบัญญัติเหตุฟ้องหย่าที่มีได้มี
ความหมายเป็นการเฉพาะดังเช่นการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยาเสียก่อน การ
ที่เหตุฟ้องหย่าในเรื่องการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยาไม่มีความหมายเป็นการ

เฉพาะ อาจก่อให้เกิดปัญหบ้างในการทำความเข้าใจ แต่เมื่อพิจารณาจากกฎหมายต่างประเทศที่ได้ทำการศึกษามานั้น สำหรับบทบัญญัติเหตุฟ้องหย่าที่มีความหมายกว้าง ไม่ปรากฏว่าเป็นปัญหาในทางปฏิบัติในประเทศนั้นๆ แต่อย่างใด ในบางประเทศกลับเป็นความตั้งใจที่จะให้บทบัญญัติมีความหมายกว้างและไม่มี ความหมายเป็นการเฉพาะอีกด้วย ทั้งนี้เพื่อให้อิสระแก่ศาล ในการพิจารณาพิพากษาคดี และให้กฎหมายมีความยืดหยุ่น ผู้เขียนเห็นว่าแม้กฎหมายครอบครัวไทยมีเหตุฟ้องหย่ามากมายหลายเหตุอยู่แล้ว แต่ก็มี ความจำเป็นที่จะต้อง มีเหตุฟ้องหย่าที่มีความหมายกว้าง และไม่มี ความหมายเป็นการเฉพาะเอาไว้ เพื่อเป็นการอุดช่องว่างเหตุฟ้องหย่าเหตุอื่น และเปิดช่องให้สามีหรือภริยานำปัญหาที่ร้ายแรงซึ่งมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยามาฟ้องหย่าได้

สำหรับการกระทำใดและอย่างไรจึงจะถือว่าเป็นการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรงนั้น ผู้เขียนเสนอว่าการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยา หมายถึงการกระทำผิดต่อหน้าที่ของการเป็นสามีหรือภริยาอย่างร้ายแรง และมีผลทำให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพ ร่างกาย หรือจิตใจของสามีหรือภริยาอีกฝ่ายหนึ่ง โดยการกระทำผิดต่อหน้าที่ดังกล่าวส่งผลให้ไม่อาจอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยาได้อีกต่อไป คำว่าอย่างร้ายแรงนั้น ผู้เขียนเห็นว่าไม่ควรพิจารณาแต่เพียงว่าการกระทำนั้นส่งผลกระทบหรือไม่ แต่ควรพิจารณาถึงความถี่ของการกระทำด้วย แม้การกระทำไม่รุนแรงแต่ถ้าเกิดขึ้นบ่อยครั้งหรือเป็นประจำก็ถือว่าร้ายแรงได้เช่นกัน สำหรับกรณีที่สามีหรือภริยากระทำผิดต่อหน้าที่ของสามีหรือภริยา ผู้เขียนเห็นว่า การกระทำผิดต่อหน้าที่ดังกล่าวอันจะถือว่าเป็นการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยานั้น ต้องเกิดขึ้นโดยเจตนาที่จะกระทำผิดเท่านั้น หากสามีหรือภริยามีได้ปฏิบัติหน้าที่ของสามีหรือภริยา เพราะเหตุที่ไม่อยู่สภาพที่จะปฏิบัติได้ หรือเพราะเหตุภายนอกที่ไม่อาจบังคับได้ หรือเพราะเหตุอันเป็นธรรมดาของโลก เช่น เกิด แก่ เจ็บ ตาย ย่อมไม่ถือว่าการที่ไม่ปฏิบัติหน้าที่ของสามีหรือภริยานั้นเป็นการกระทำผิดต่อหน้าที่ของการเป็นสามีหรือภริยา เช่น เดิมสามีเคยเป็นประกอบอาชีพหารายได้มาอุปการะเลี้ยงดูครอบครัว แต่ต่อมาสามีป่วยเป็นอัมพาต ไม่อาจประกอบอาชีพต่อไปได้ จึงมิได้ปฏิบัติหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูภริยาอีกต่อไป ดังนี้ ไม่ถือว่าการไม่ปฏิบัติหน้าที่ของสามีดังกล่าวเป็นการกระทำผิดต่อหน้าที่ของสามีภริยา ได้กล่าวไว้แล้ว ว่า ศาลฎีกาวางแนววินิจฉัยไว้ว่าการกระทำที่เป็นเหตุฟ้องหย่าตามอนุมาตราอื่นแห่งมาตรา 1516 ก็อาจเป็นการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยาได้ ผู้เขียนมีความเห็นเพิ่มเติมว่าในทางกลับกันการกระทำที่ไม่เป็นเหตุฟ้องหย่าตามอนุมาตราอื่น แต่ถ้การกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ผิดหน้าที่ของการที่เป็นสามีหรือภริยาอย่างร้ายแรง ก็อาจเป็นการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่

เป็นสามีหรือภริยาได้ ทั้งนี้แม้ว่าการกระทำนั้นๆ กฎหมายได้วางหลักเกณฑ์ของเหตุฟ้องหย่าไว้เป็นการเฉพาะแล้วก็ตาม เช่นการที่ฝ่ายหนึ่งจงใจจะทิ้งร้างอีกฝ่ายหนึ่งไปแต่ยังไม่เกินหนึ่งปี ย่อมไม่เป็นเหตุฟ้องหย่าตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1516 (4) แต่ถ้าการจงใจจะทิ้งร้างนั้นมีความร้ายแรงเป็นการกลั่นแกล้ง หรือซ่มเซมรังแกอีกฝ่ายหนึ่งก็ถือว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยาได้ทันที โดยไม่ต้องรอให้ครบระยะเวลาหนึ่งปีเสียก่อน หรือการที่สามีมีเพศสัมพันธ์กับหญิงอื่นเป็นประจำ แม้ว่าสามีจะมีได้อุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องหญิงอื่นจนภริยา ซึ่งไม่เป็นเหตุฟ้องหย่าตามมาตรา 1516 (1) แต่ก็ถือได้ว่าการกระทำดังกล่าวของสามีเป็นการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยาได้

ปัญหาของการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรงอีกประเด็นหนึ่งก็คือ หลักกฎหมายในเรื่องนี้ขาดหลักเกณฑ์ที่แน่นอนชัดเจนสำหรับการวินิจฉัยว่าการกระทำใดเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรง ในการวางหลักเกณฑ์ ศาลฎีกาได้ให้เหตุผลในการวินิจฉัยไว้โดยตรงว่า การทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยา คือการกระทำผิดต่อหน้าที่ของสามีหรือภริยาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แต่เมื่อพิจารณาบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ประกอบกับคำพิพากษาศาลฎีกาแล้ว พบว่าศาลฎีกาวางแนววินิจฉัยว่าการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยา ก็คือการทำผิดหน้าที่ของสามีหรือภริยาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ผู้เขียนเห็นว่าหลักเกณฑ์ดังกล่าวก็ไม่เพียงพอที่ใช้เป็นหลักในการวินิจฉัยปัญหาระหว่างสามีภริยาในปัจจุบัน เพราะบางกรณีสามีหรือภริยามีได้กระทำผิดต่อหน้าที่ของสามีหรือภริยาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แต่ได้กระทำผิดต่อหน้าที่ของสามีหรือภริยาตามหลักเกณฑ์อื่น เช่นตามหลักศาสนา เป็นต้น ในการเป็นสามีหรือภริยากันนั้น สามีหรือภริยามีได้มีหน้าที่ต่อกันเพียงเท่าที่กฎหมายบัญญัติเท่านั้น ยังคงมีหน้าที่อื่นตามหลักศาสนา วัฒนธรรม หรือจารีตประเพณีท้องถิ่น อีกด้วย เช่น ตามหลักศาสนาพุทธ มีหลักธรรมในการปฏิบัติเรียกว่าหลักทศ 6 คือหน้าที่ที่สามีภริยาพึงปฏิบัติต่อกัน อนุเคราะห์กัน สงเคราะห์กัน หลักทศ 6 ดังกล่าวมีใจความสำคัญคือ สามีมีหน้าที่ยกย่องให้เกียรติภริยา ไม่ดูหมิ่นภริยา ให้ความนับถือภริยาว่าเป็นคู่ร่วมทุกข์ร่วมสุข ไม่ประพฤติล่วงใจ มีความยินดีอยู่เฉพาะภริยาของตน มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้ภริยามีสิทธิจัดการแทนตนได้ หาเครื่องแต่งตัวมาให้ เป็นของขวัญตามโอกาส ภริยามีหน้าที่จัดการบ้านเรือนให้เรียบร้อย สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี ไม่ประพฤติล่วงใจสามี มีความยินดีอยู่แต่สามีของตน รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้ ชยันต์งานของเขา ดังนี้ ผู้เขียนขอเสนอหลักเกณฑ์ในการวินิจฉัยว่าการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยานั้น หมายถึงการกระทำผิดต่อหน้าที่ของ

สามีภริยาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และหน้าที่ประการอื่นที่สำคัญที่มีผลทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยาเป็นไปโดยสงบสุข เช่น หน้าที่ของสามีภริยาตามหลักศาสนา วัฒนธรรม หรือจารีตประเพณีท้องถิ่นที่สังคมของสามีภริยาให้การยอมรับก็ได้

จากผลการศึกษาและข้อเสนอแนะที่ได้แสดงไว้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอกล่าวโดยสรุปว่าครอบครัวแต่ละครอบครัวย่อมมีปัญหาระหว่างสามีภริยาเกิดขึ้นเสมอและแตกต่างกันไป เมื่อใดก็ตามที่ปัญหาระหว่างสามีภริยามีความร้ายแรงจนไม่อาจแก้ไขได้ หรือถึงขนาดที่สามีภริยาไม่อาจทนอยู่ร่วมกันได้อีกต่อไป สามีภริยานั้นก็จำเป็นต้องหย่าขาดจากกัน การหย่าหรือเหตุฟ้องหย่าจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือสำหรับยุติปัญหาครอบครัว เพื่อให้สามีภริยาที่ไม่อาจอยู่ร่วมกันได้อีกต่อไปนั้นได้เริ่มต้นชีวิตใหม่ แต่ปรากฏว่าในปัจจุบันเหตุฟ้องหย่าในเรื่องการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรง ยังไม่สามารถนำมาปรับใช้ได้มีประสิทธิภาพเพื่อให้บรรลุมติประสงคดังกล่าวข้างต้น และในบางกรณีบทบัญญัตินี้กลับถูกใช้โดยผิดวัตถุประสงค์ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยาซึ่งเดิมยังไม่แตกร้างรุนแรงถึงขนาดที่จะต้องหย่าขาดจากกัน กลับมาแตกร้างรุนแรงจนถึงขนาดที่อยู่ด้วยกันต่อไปไม่ได้ อันเนื่องมาจากการฟ้องร้องกันเป็นต้น และในบางกรณีบทบัญญัติเหตุฟ้องหย่านี้ก็มิได้ถูกนำมาใช้เลย ทำให้สามีภริยาที่มีปัญหาภายในครอบครัวร้ายแรงจนถึงขนาดอยู่ร่วมกันต่อไปไม่ได้กลับต้องทนอยู่ร่วมกันต่อไป เพราะไม่ทราบว่ามีปัญหาของตนนั้นกฎหมายเปิดช่องให้ฟ้องหย่ากันได้ โดยอาศัยเหตุฟ้องหย่าในเรื่องการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรง การที่บทบัญญัติในเรื่องการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรงนั้นยังไม่ถูกนำมาปรับใช้ให้บรรลุมติประสงคก็ดี ถูกใช้โดยผิดวัตถุประสงค์ก็ดีสาเหตุสำคัญก็เนื่องจากความไม่ชัดเจนว่าการกระทำใดคือการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรง การศึกษาถึงเหตุดังกล่าวในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ และสรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะที่ผู้เขียนได้กล่าวไว้ข้างต้น น่าจะมีส่วนช่วยให้เข้าใจปัญหาและความหมายของการทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรงได้มากขึ้น